

სამოსამართლო სამართლის განვითარების პერსპექტივა საქართველოში, საერთო სამართლისა და კონტინენტური სამართლის ქვეყნების გამოცდილების გაზიარებით

ირმა ხარშილაძე

სამართლის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, იურიდიული ფაკულტეტის დეკანის მოადგილე

თამარ ღვამიჩავა

სამართლის დოქტორი, თსუ იურიდიული ფაკულტეტის ადმინისტრაციული სამართლის მიმართულების ასისტენტ პროფესორი

I. შესავალი

ადმინისტრაციული სამართლის წყაროებს შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს სასამართლო პრეცედენტსა და სასამართლო პრაქტიკას.¹

პრეცედენტული სამართალი საკმაოდ გავრცელებული და მნიშვნელოვანი სამართლის წყაროა. სასამართლო პრეცედენტი ჯერ კიდევ მონათმფლობელური ეპოქიდან მომდინარეობს, ძველ რომის სამართალში იგი ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს სამართლის წყაროდ ითვლებოდა.

რომის სამართალი პირველადი ფორმით ატარებდა პრეცედენტულ ხასიათს და წარმოადგენდა „მოსამართლეთა სამართალს“,² თუმცა, უნდა ითქვას, რომ პრეცედენტული სამართლის (საერთო სამართლის) სამშობლოდ მაინც ინგლისი გვევლინება, სადაც XI საუკუნიდან ის ყალიბდებოდა და ვითარდებოდა ავტონომიურად, რომის სამართალთან კავშირის გარეშე.³

პრეცედენტული სამართალი მოგვიანებით სხვა ქვეყნებშიც გავრცელდა და განვითარდა, თუმცა ყოველი კონკრეტული სახელმწიფოს სამართლებრივ სისტემაში ინტეგრაციის შემდეგ მაინც რჩება ინგლისურ ფენომენად მთელი თავისი არსით.⁴

თანამედროვე საქართველოშიც შეიმჩნევა სამოსამართლო სამართლის პერსპექტივები, თუმცა ამ ეტაპზე ის ნაკლებად განვითარებულია. როდესაც ადგილი აქვს კანონმდებლობაში გარკვეული ხარვეზების არსებობას, საჭირო და უცილებელი ხდება მათი შევსება სასამართლოს მიერ. ეს ყოველივე იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ ჩამოყალიბდეს და განვითარდეს სამოსამართლო სამართალი. ამ კუთხით საინტერესოა საზღვარგარეთის ქვეყნების სამართლებრივი გამოცდილების გაზიარება.

ზოგიერთ სახელმწიფოში ადმინისტრაციული ხელშეკრულების მომწესრიგებელი ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზა ივსება სასამართ-

¹ იხ. Административное право зарубежных стран: Учебник, Под ред. Козирина/Штатиной, 2003, მთარგმნელები: ხარშილაძე/ოვსიანიკოვა, საზღვარგარეთის ქვეყნების ადმინისტრაციული სამართალი, თბილისი 2014, 35.

² Алелсеев, праго: азбука- теория- философия: Опыт комплексного исследования, М. 1999, 43.

³ Давид, Основные правовые системы современности, М. 1988, 273-274.

⁴ ნოზაძე, სასამართლო პრეცედენტი ინგლისში, კონსტიტუცია და ქართული სამართლის პრობლემები. მიძღვნილი პროფ. გ. ინწკირველის დაბადების 75-ე წლისთავს, თბილისი 2002, 153.

ლო და ადმინისტრაციული პრეცედენტებით. მაგალითად, თურქეთში, როგორც ამას სტამბოლის უნივერსიტეტის პროფესორი ს. გურმანი აღნიშნავს, სახელმწიფო საბჭო ქმნის პრეცედენტებს, რომლებიც სავალდებულოა ადმინისტრაციული სასამართლოებისათვის. შესაბამისი ნორმატიული აქტების არარსებობის გამო აღნიშნული პრეცედენტით განისაზღვრება ამა თუ იმ ხელშეკრულების ბუნება (მაგალითად, ადმინისტრაციული ხელშეკრულებები სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ტყით სარგებლობის შესახებ, ყოველწლიური ხელშეკრულებები, რომლებიც იდება ადმინისტრაციასა და სახელმწიფო თეატრის მსახიობებს შორის და ა. შ.).⁵

ქართულ ადმინისტრაციულ საპროცესო სამართალში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება განსჯადობის საკითხის სწორად გადაწყვეტას. ხელშეკრულების სამართლებრივი ბუნების დადგენას სწორედ სასამართლო ახდენს თავისი განმარტებებით. ამ კუთხით არაერთი საინტერესო გადაწყვეტილება აქვს მიღებული საქართველოს უზენაეს სასამართლოს. ამდენად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოში, ისევე, როგორც საზღვარგარეთის უმეტეს ქვეყანაში, ადმინისტრაციული სამართლის ეფექტიანი განვითარება დამოკიდებულია სასამართლოს პრეცედენტული ხასიათის გადაწყვეტილებების მიღებაზე, ერთიანი სამოსამართლო პრაქტიკის დამკვიდრებასა და მეცნიერული, ფუნდამენტური კვლევების განხორციელებაზე.

ქართული სამართალი ისტორიულად რომანულ-გერმანული ტიპის სამართალს მიეკუთვნებოდა. უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე შეინიშნება სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემის დაახლოება. აღნიშნული ტენდენცია აისახა ქართულ ადმინისტრაციულ სამართალში. ამის დასტური გახლავთ საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 34-ე მუხლის მე-3 ნაწილი, რომლის თანახმად, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მიერ საკასაციო საჩივარი დაიშვება, თუ საქმე მოიცავს სამართლებ-

რივ პრობლემას, რომლის გადაწყვეტაც ხელს შეუწყობს სამართლის განვითარებას და ერთგვაროვანი სასამართლო პრაქტიკის ჩამოყალიბებას, საქართველოს უზენაეს სასამართლოს მსგავს საკითხებზე გადაწყვეტილება არ მიუღია, საკასაციო საჩივრის განხილვის შედეგად მოცემულ საქმეზე სავარაუდოა მსგავს სამართლებრივ საკითხზე საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მანამდე არსებული პრაქტიკისაგან განსხვავებული გადაწყვეტილების მიღება, სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილება ეწინააღმდეგება მსგავს სამართლებრივ საკითხზე ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციას და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალს. ამდენად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ქართული სამართალი შერეული ტიპის სამართალია. შესაბამისად, იზრდება სამოსამართლო სამართლის როლი და დანიშნულება.

ყველაზე მაღალი ხარისხით სამართალთან დაკავშირებული საქმიანობა წარმოჩინდება მართლმსაჯულების სფეროში, რომლის სპეციფიკური ფორმაც – სასამართლო გადაწყვეტილებები - ყოველთვის უნდა იყოს სამართლებრივი ნორმების ცალკეული შემთხვევისადმი მისადაგების შედეგი. ასე რომ, არც ერთი სამართლებრივი დავის გადამწყვეტმა სასამართლო აქტმა, როგორ ფართო სივრცესაც არ უნდა მოიცავდეს მოსამართლის თავისუფალი მიხედულება, არ შეიძლება მიიღოს სავსებით თვითნებური გადაწყვეტილების ხასიათი.⁶ როდესაც არსებობს სასამართლო მიხედულება, ეს იმას ნიშნავს, რომ სამართლებრივ პრობლემას მხოლოდ ერთი სწორი გადაწყვეტა არ გააჩნია.⁷ როდესაც არსებობს რამდენიმე კანონიერი შესაძლებლობა, მოსამართლეს შეუძლია არჩევანი გააკეთოს თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში.

იურისპრუდენციაში სამართლიანად განიხილავენ არა მხოლოდ სახელმწიფო ხელისუფლების მიერ გამოცემულ კანონს, არამედ სხვა წყა-

⁵ Административное право зарубежных стран: Учебник, Под ред. Козирова/Штадиной, 2003, მთარგმნელები: ხარშილაძე/ოვსიანიკოვა, საზღვარგარეთის ქვეყნების ადმინისტრაციული სამართალი, თბილისი 2014, 227.

⁶ გოგიაშვილი, სამართლებრივი ტენდენციები, როგორ ავითარებენ მოსამართლეები სამართალს, ჟურნალი „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, 8/2005-1/2, 48.

⁷ Smith, Judicial Review of Administrative Action, 1980, 239.

როებსაც - სასამართლო პრაქტიკას, ჩვეულებებს, დოქტრინას, ბუნებითი სამართლის პრინციპებსა და ადამიანის იმანენტურ უფლებებს, რომლებიც შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდნენ კანონისაგან.⁸ წინა პლანზე წამოიწია სასამართლო სამართალშემოქმედების იდეამ, რომელიც მოსამართლეს ანიჭებს უფრო დიდ როლს, ვიდრე კანონის განმმარტებლის როლია.⁹

სამოსამართლო სამართალმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა უკანასკნელი 50 წლის განმავლობაში ისე, რომ იგი, ფაქტობრივად, პარლამენტის მიერ მიღებულ კანონებთან ერთად, სამართლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ახალ წყაროდ იქცა. მოსამართლეს არ აქვს უფლება, უარი თქვას გადაწყვეტილების მიღებაზე იმ მოტივით, რომ კანონი არ აწესრიგებს კონკრეტულ ურთიერთობას. შესაბამისად, კანონმდებლობის სასამართლო პრაქტიკით (განმარტებებით) შევსება მოსამართლის უფლება კი არა, ხშირ შემთხვევაში მოვალეობაცაა.¹⁰

II. სასამართლო პრაქტიკა, როგორც სამოსამართლო საქმიანობის შედეგი

იურისპრუდენციაში აღიარებულია სასამართლოს სამართალშემოქმედებითი ფუნქცია. ამის გათვალისწინებით, უნდა მივუდგეთ უფრო რთულ და წინააღმდეგობრივ საკითხს სასამართლო სამართალშემოქმედების საზღვრების შესახებ.¹¹

ამ კუთხით, პარალელს თუ გავავლებთ ქართულ ადმინისტრაციულ კანონმდებლობასთან, დავრწმუნდებით, რომ მართლაც მნიშვნელოვან და აუცილებელ პერსპექტივას წარმოადგენს სასამართლო სამართლის განვითარება საქართველოში. ხშირია შემთხვევები პრაქტიკაში, როდესაც უზენაესმა სასამართლომ შეიძლება

გააუქმოს სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილება იმ მოტივით, რომ პრაქტიკა სხვაგვარად აწესრიგებს მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევას. ამიტომ, ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, აუცილებელია მოხდეს ერთგვაროვანი სასამართლო პრაქტიკის ჩამოყალიბება და განვითარება, რათა თავიდან იქნას აცილებული სასამართლო პროცესების გაჭიანურება.

სასამართლო პრაქტიკა, როგორც სამოსამართლო საქმიანობის შედეგი, არის კონკრეტული საქმის გადაწყვეტისას ნორმის განმარტების რეზულტატი. ეს რეზულტატი ხსნის და აღრმავებს გამოყენებული ნორმის შინაარსს, აკონკრეტებს ნორმას ერთგვარ ნორმატიული ხასიათის ფორმებში. სასამართლო პრაქტიკა ის სამოსამართლო საქმიანობაა, რომელსაც შედეგად მოსდევს ამ სამართლებრივი დებულებების შექმნა. არსებობს საწინააღმდეგო მოსაზრებაც, რომ სამოსამართლო პრაქტიკას მიეკუთვნება არა მხოლოდ ის გადაწყვეტილება, რომელიც აყალიბებს ახალ სამართლებრივ თეზისს, არამედ ის გადაწყვეტილებებიც, რომლებიც კონკრეტიზირდება თუნდაც ნათელი და მკაფიო კანონის ნორმებით ყოველგვარი განმარტებისა და ანალოგიის გარეშე.¹²

იურისპრუდენციაში სპეციალისტების ნაწილი სასამართლო პრაქტიკას მიიჩნევს სამართლის წყაროდ. თუმცა ზოგიერთი სასამართლო პრაქტიკას განიხილავს არა სამართლის წყაროდ, არამედ მასში ხედავს ფაქტორს, რომელიც განსაზღვრავს სამართლის ავტორიტეტს.¹³

გერმანიის უზენაესი სასამართლოს ყოფილი თავმჯდომარე კარლმან გაისი სამოსამართლო სამართალს სასწავლო მეთოდის კლასიკურ თემად მიიჩნევს და საუბრობს იმაზე, თუ რა „ფარგლებში“ და „როგორ“ უნდა იყოს დასაშვები სამოსამართლო სამართალი. ის ასევე აღნი-

⁸ გოგიაშვილი, სამართლებრივი ტენდენციები, როგორ ავითარებენ მოსამართლეები სამართალს, ჟურნალი „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, 8/2005-1/2, 50.

⁹ იქვე, 50.

¹⁰ ჩაჩავა, სამართლებრივი ტენდენციები, ძალაში შესული სასამართლო გადაწყვეტილებები და მათი გადასინჯვა, სამოსამართლო სამართალი, (მომხსენებელი კარლ-

მან გაისი), ჟურნალი „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, 5/2002-4, 444.

¹¹ Fridman, Limits of Judicial Lawmaking, 1966, 212.

¹² ყიფიანი, საკასაციო წარმოების დაწყების საფუძველები სამოქალაქო სამართლის პროცესში ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით, ჟურნალი „მართლმსაჯულება“, 2/2007, 186.

¹³ Carbonier, Droit Civil, 1971, 376.

შნავს, რომ „როგორც გერმანიაში, ასევე საფრანგეთის სამართლებრივ გარემოში, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან უკვე ეჭვს აღარ იწვევს სამოსამართლო სამართლის არსებობის აუცილებლობა. სამოსამართლო სამართლის განვითარება უდავოდ დადებითი მოვლენაა და თანამედროვე სამართლებრივი სისტემისათვის წინ გადადგმულ ნაბიჯად უნდა მივიჩნიოთ.“¹⁴

როდესაც ვსაუბრობთ სამართლის განვითარებაზე სამოსამართლო სამართლის მეშვეობით, გასათვალისწინებელია, რომ სამოსამართლო სამართლის სავალდებულობა რადიკალურად განსხვავდება კანონის ნორმათა სავალდებულობისაგან. სამოსამართლო სამართლის ნორმა წარმოიშობა იმ მომენტში, როდესაც სამართლოს გადაწყვეტილება ძალაში შედის. მისი მოქმედება იმით შემოიფარგლება, რომ სხვა სასამართლოები ანალოგიური დავის გადაწყვეტისას შეიძლება ხელმძღვანელობდნენ სასამართლო პრაქტიკაში უკვე არსებული გადაწყვეტილებით. თუმცა, იგი სავალდებულო არ არის და თვით სასამართლოებმაც შეიძლება გადაუხვიონ სამოსამართლო სამართლის ნორმებს. კონტინენტური ევროპის ქვეყნების სამართალი არ იცნობს პრეცედენტულ სამართალს, განსხვავებით ანგლოსაქსური სამართლებრივი სისტემისაგან, რომელიც, ძირითადად, სწორედ სამოსამართლო სამართლის მეშვეობით ვითარდება. თუმცა მიუხედავად ამგვარი რადიკალური განსხვავებისა კონტინენტური ევროპისა და ანგლოსაქსური სამართლის სისტემებს შორის, აშკარაა ღვაწლი, რომელიც სამოსამართლო სამართალმა შეიტანა ორივე სამართლებრივი სისტემის განვითარებაში. სწორედ ამ გარემოებების გამო არის, რომ ორასი წლის წინ მიღებული

საფრანგეთისა და ასი წლის წინ მიღებული გერმანიის სამოქალაქო კოდექსები კიდევ სიცოცხლისუნარიანები რჩებიან.¹⁵

ის ფაქტი, რომ კანონები ბევრ კითხვაზე არანაირ ან მხოლოდ აბსოლუტურად გაუგებარ პასუხებს იძლევიან, თანამედროვე სამართალში ბუნებრივ მოვლენად აღიქმება. უფრო მეტიც, კანონის არასრულყოფილება გარდაუვლად აკი მიიჩნევა. სწორედ მოსამართლეა ის პირი, რომელიც პრაქტიკაში უშუალოდ აწყდება ამგვარ არასრულყოფილებას და რამეთუ მოვალეა გადაწყვიტოს ყოველგვარი დავა, მიუხედავად იმისა, არის იგი უშუალოდ დარეგულირებული კანონის ნორმით თუ არა, ნათელი ხდება ის აუცილებლობა, რომელსაც წარმოადგენს სამოსამართლო სამართალი სამართლებრივი სისტემის ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის.¹⁶

სამოსამართლო სამართლის განვითარების საქმეში მნიშვნელოვანია უზენაესი და საკონსტიტუციო სასამართლოების როლი, მათ მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები და დამკვიდრებული სასამართლო პრაქტიკა.

უნდა აღინიშნოს, რომ სამოსამართლო სამართლის გამოყენება მნიშვნელოვანია, არა საკაცო საჩივრის დასაშვებობის საფუძვლებთან მიმართებაში, არამედ სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილებათა დასაბუთებულობის კუთხით.

უზენაესმა სასამართლომ უნდა უზრუნველყოს კონსტიტუციური ნორმების უშუალო გამოყენება და ამ ნორმების გათვალისწინებით კანონების განმარტება.¹⁷ უზენაესი სასამართლო უნდა ასრულებდეს კონსტიტუციისა და კანონმდებლობის, ასევე იურიდიული მნიშვნელობის საერთაშორისო დოკუმენტებისა და მათ შორის, ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის გა-

¹⁴ ჩაჩავა, სამართლებრივი ტენდენციები, ძალაში შესული სასამართლო გადაწყვეტილებები და მათი გადასინჯვა, სამოსამართლო სამართალი, (მომხსენებელი კარლმან გაისი), ჟურნალი „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, 5/2002-4, 444.

¹⁵ პაპუაშვილი, სამართლებრივი ტენდენციები, სამართლის განვითარება სამოსამართლო სამართლის მეშვეობით და მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობა, (მომხსენებელი ლადო ჭანტურია), ჟურნალი - „ქართული სამართლის მიმოხილვა“ 4/2003, 460.

¹⁶ პაპუაშვილი, სამართლებრივი ტენდენციები, სამართლის განვითარება სამოსამართლო სამართლის მეშვეო-

ბით და მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობა, (მომხსენებელი ლადო ჭანტურია), ჟურნალი - „ქართული სამართლის მიმოხილვა“ 4/2003, 460.

¹⁷ ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის უზენაესი სასამართლოების თავმჯდომარეთა და მოსამართლეთა შეხვედრაზე მიღებული რეზოლუცია ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში სასამართლო ხელისუფლების გაძლიერების შესახებ, თემაზე „უზენაესი სასამართლო და საკონსტიტუციო სასამართლო: როლის, უფლებამოსილებისა და ფუნქციების ურთიერთდამოკიდებულება“, პრაღა და ბრნო, 21-23 ოქტომბერი, 1988 წელი.

მოყენების კონტროლის ფუნქციას, რასაც, საბოლოოდ, მოაქვს სამართლის უნიფიკაცია. ამ ფუნქციების გათვალისწინებით: უზენაესი სასამართლო უნდა ჩამოყალიბდეს წმინდა საკასაციო ინსტანციად, რომლის მთავარი ფუნქცია იქნება კანონის დინამიკური განმარტება და ამით სასამართლო პრაქტიკის ერთგვაროვნების უზრუნველყოფა, თავისუფლებათა და ძირითად უფლებათა იურიდიული უსაფრთხოების შენარჩუნება და მათი დაცვა.¹⁸

III. საერთო სამართლის ქვეყნების გამოცდილება

აღსანიშნავია, რომ ანგლოსაქსური სისტემის ქვეყნებში შემუშავებულია პრეცედენტების დოქტრინა, რომელიც ადგენს პრეცედენტების გამოყენების წესსა და პრინციპებს.¹⁹

პრეცედენტული სამართალი (Case Law) როგორც ინგლისში, ასევე საერთო სამართლის ყველა სხვა ქვეყანაში, ყალიბდება და ვითარდება მართლმსაჯულების განმახორციელებელი ორგანოების საქმიანობის შედეგად, როდესაც სასამართლო ორგანო კონკრეტული საქმის გადაწყვეტისას ადგენს ზოგადი ხასიათის, სავალდებულო ძალის მქონე ქცევის წესს. ეს არის პრეცედენტი, რომლის საფუძველიც სასამართლო გადაწყვეტილებაა, ანუ არა მთლიანად გადაწყვეტილება, არამედ მხოლოდ მისი ნაწილი შეადგენს სასამართლო პრეცედენტს. საერთოდ სასამართლო გადაწყვეტილება შეიცავს, კონკრეტული საქმის ანალიზს, ფაქტობრივ მხარეს, სამართლის ნორმის შინაარსს, რომლითაც სასამართლო ხელმძღვანელობდა გადაწყვეტილების გამოტანისას და დასკვნებს. პრეცედენტია სასამართლო გადაწყვეტილების მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც გვევლინება, როგორც გადაწყვეტილების „შუაგული“, „მოსამართლის სამართ-

ლებრივი პოზიციის არსი, პრინციპი, რომლის საფუძველზეც არის გამოტანილი გადაწყვეტილება - *ratio decidendi*“. გარდა ამისა, სასამართლო გადაწყვეტილების შემადგენელი ნაწილია *obiter dictum* – გზად ნათქვამი „განცხადება იმ საკითხზე, რომელიც არ არის გადაწყვეტილების საგანი“. მისი მნიშვნელობა შემოიფარგლება ამა თუ იმ პრინციპის დეკლარირებით და დამოკიდებულია მოსამართლის ავტორიტეტზე.²⁰

თუ *ratio decidendi* უკვე თავისთავად არის პრეცედენტი, *obiter dictum* შეუძლია ასეთად „გადაიქცეს“ მხოლოდ დამაჯერებლობის მაღალი ხარისხის მეშვეობით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სასამართლო გადაწყვეტილების ამ ნაწილების ერთმანეთისაგან გამიჯვნა საკმაოდ რთულია, ვინაიდან, როგორც ბოგდანოვსკაია აღნიშნავს, „მათი გამოყოფის მეთოდოლოგია ბოლომდე არ არის შემუშავებული“.²¹

ანგლოსაქსური სისტემის ქვეყნებში ადმინისტრაციული სამართალი XX საუკუნეში ჩამოყალიბდა. იმ დროს გაბატონებული იყო პარლამენტის უზენაესობის დოქტრინა, რომლის თანახმად, სამართლის ძირითად წყაროდ აღიარებული იყო კანონმდებლობა. სასამართლო პრეცედენტის, როგორც სამართლის წყაროს მნიშვნელობა, ამ მიზეზის გამო ადმინისტრაციულ სამართალში გაცილებით მცირეა, ვიდრე კონსტიტუციურ და სამოქალაქო სამართალში.²²

ინგლისში საპარლამენტო აქტებს შეუძლიათ გააუქმონ პრეცედენტები და მოსამართლეთა მიერ დადგენილი სხვა სამართლებრივი ნორმები. მოსამართლეთა საკანონმდებლო ძალაუფლება არის დაქვემდებარებული ხელისუფლებას, რომელიც ხორციელდება პარლამენტის თანხმობითა და კონტროლით.²³

როგორც ზემოთ აღინიშნა, პრეცედენტის სამშობლოდ მიჩნეულია ინგლისი. იშვიათი გამონაკლისების გარდა, იგი წარმოადგენს სამართ-

¹⁸ გოგიაშვილი, სამართლებრივი ტენდენციები, როგორ ავითარებენ მოსამართლეები სამართალს, ჟურნალი „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, 8/2005-1/2, 76.

¹⁹ Кросс, Прецедент в английском праве. М. 1985; Апорова, Суд и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия, М. 1996, 13-14.

²⁰ ნოზაძე, სასამართლო პრეცედენტი ინგლისში, კონსტიტუცია და ქართული სამართლის პრობლემები. მიძღ-

ნილი პროფ. გ. ინწკირველის დაბადების 75-ე წლისთავს, თბილისი 2002, 154.

²¹ იქვე, 154.

²² Административное право зарубежных стран: Учебник, Под ред. Козирина/Шатиной, 2003, მთარგმნელები: ხარშილაძე/ოვსიანიკოვა, საზღვარგარეთის ქვეყნების ადმინისტრაციული სამართალი, თბილისი 2014, 36.

²³ გოგიაშვილი, მოსამართლო სამართალი, თბილისი 2014, 40.

ლის წამყვან წყაროს თითქმის ყველა ინგლისურენოვან ქვეყანაში. აღნიშნული ქვეყნები წარმოადგენენ ანგლოსაქსურ (ანგლოამერიკულ) სამართლებრივ ოჯახს, სადაც განსაკუთრებულ როლს ასრულებს სასამართლო პრეცედენტი. ინგლისში სასამართლო ზოგჯერ იყენებს ისეთ პრეცედენტებს, რომელთა ასაკი 300 და 400 წელია. პრეცედენტული სამართალი გულისხმობს მრავალი დეტალური ნორმის არსებობას. თანამედროვე ინგლისის სამართალი სასამართლო გადაწყვეტილებათა, სულ ცოტა, 1000 ტომისგან შედგება.²⁴

სასამართლო ორგანოებისა და მოსამართლის, როგორც მართლმსაჯულების განმახორციელებლის, განსაკუთრებული მდგომარეობა მქონედება სასამართლო გადაწყვეტილებების შესრულების სიზუსტესა და ეფექტიანობაში.²⁵

იმ პრინციპს, რომელიც პრეცედენტის დაცვის ვალდებულებაზე მიგვითითებს, ეწოდება **stare decisis** („გადაწყვიტე ისე, როგორც გადაწყვეტილი იყო ადრე“). ინგლისში პრეცედენტული სამართლის დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ აქ, განსხვავებით, მაგალითად, აშშ-საგან, ე.წ. **stare decisis** პრეცედენტის წესი მოქმედებს შემდეგნაირად: ზემდგომი სასამართლოს გადაწყვეტილება ქვემდგომი სასამართლოსათვის სავალდებულოა. აგრეთვე, როგორც წესი, სასამართლო იბოჭება იმავე ინსტანციის ადრე მიღებული გადაწყვეტილებით.²⁶

პრეცედენტული სამართალი შედგება მოსამართლეთა მიერ გადაწყვეტილების გამოტანის პროცესში შექმნილი და გამოყენებული ნორმებისა და პრინციპებისაგან. თითქმის ყველა ქვეყანაში სასამართლო პრეცედენტი ამა თუ იმ ხარისხით ფლობს თავის მარწმუნებელ ძალას.²⁷

საერთო სამართალი შესაძლებლობას აძლევს მოსამართლეს, მხოლოდ მაშინ იხელმძღვანელოს ძველი გადაწყვეტილებით, თუკი დაადგენს ანალოგიას ამ გადაწყვეტილებასა და განსახილველ საქმეს შორის. ყოველი **ratio decidendi** ემყარება არსებით ფაქტებს, ხოლო ორი აბსოლუტურად ერთნაირი, იდენტური საქმე თითქმის არ არსებობს. მოსამართლეს ეძლევა შესაძლებლობა, განაცხადოს, რომ პრეცედენტი და მოცემული კონკრეტული საქმე არ ემთხვევა ერთმანეთს, რადგანაც საქმეში არის არსებითი ფაქტები, რომლებიც არ არის საერთო.²⁸ თუ მოსამართლე დაადგენს პრეცედენტის მავალდებულებელი ძალის არსებობას, მიუხედავად იმისა, მიზანშეწონილია თუ არა აღნიშნული, იგი აუცილებლად უნდა შეუფარდოს.

აშშ-ში უზენაესი სასამართლო ითხოვს „დაუძლეველ გარემოებებს, განსაკუთრებულ გარემოებებს ან განსაკუთრებულ მიზეზებს“, რათა გადაუხვიოს და არ დაიცვას წინა გადაწყვეტილებები.²⁹

ინგლისური ტრადიციული დოქტრინა პრეცედენტს განიხილავს, როგორც მართლწესრიგის სტაბილურობისა და მდგრადობის უზრუნველყოფის საშუალებას. პრეცედენტის გამოყენება არ არის დამოკიდებული მოსამართლისათვის გაცილებით უფრო საჭიროა, სამართალი იყოს ზუსტად ცნობილი, ვიდრე იდეალურად სრულყოფილი.³⁰

უნდა აღინიშნოს, რომ ქვემდგომმა სასამართლომ აუცილებლად უნდა იხელმძღვანელოს ზემდგომი სასამართლოს გადაწყვეტილებით. იგი შებოჭილია ზემდგომი სასამართლოს გადაწყვეტილებით, თუმცა, მხოლოდ მოსამართლეს, მის მიხედულებაზე დამოკიდებული ზემდგომი სასამართლოს მრავალრიცხოვანი და ურ-

²⁴ *Marsh/Soulsby*, *Outlines of English Law*, 5th. Edition, London 1980, 22.

²⁵ *Marsh/Soulsby*, *Outlines of English Law*, 5th. Edition, London 1980, 24.

²⁶ ნოზიძე, სასამართლო პრეცედენტი ინგლისში, კონსტიტუცია და ქართული სამართლის პრობლემები. მიძღვნილი პროფ. გ. ინწკირველის დაბადების 75-ე წლისთავს, თბილისი 2002, 154.

²⁷ გოგიაშვილი, სამართლებრივი ტენდენციები, როგორ ავითარებენ მოსამართლეები სამართალს, ჟურნალი „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, 8/2005-1/2, 62.

²⁸ *Уолкер*, *Английская судебная система*, М. 1980, 168-269.

²⁹ გოგიაშვილი, სამოსამართლო სამართალი, თბილისი 2014, 92.

³⁰ გოგიაშვილი, სამართლებრივი ტენდენციები, როგორ ავითარებენ მოსამართლეები სამართალს, ჟურნალი „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, 8/2005-1/2, 60.

თიერთსაწინააღმდეგო ნორმებიდან, რომელს გამოიყენებს. თითოეული გადანყვეტილების მნიშვნელობა პრეცედენტის რანგში იცვლება არაერთი ფაქტორის გამო.³¹

პრეცედენტის საკითხთან დაკავშირებით დიდი მნიშვნელობა გააჩნია სასამართლოების იერარქიას. ინგლისში მხოლოდ უმაღლესი სასამართლოების მიერ იქმნება პრეცედენტი. პრეცედენტის სავალდებულო ძალა და მოქმედების ფარგლები განისაზღვრება იმით, თუ რა ადგილი უკავიათ იერარქიაში: 1) ლორდთა პალატის მიერ დადგენილ სასამართლო პრეცედენტს სავალდებულო ძალა აქვს ყველა სასამართლოსათვის, რადგან აღნიშნული სასამართლო ინსტანცია უმაღლესია მთელ გაერთიანებულ სამეფოში; 2) სააპელაციო სასამართლოს მიერ დადგენილ პრეცედენტს სავალდებულო ძალა აქვს ქვემდგომი სასამართლოებისათვის და თავად სააპელაციო სასამართლოსათვის გამონაკლისს წარმოადგენს სისხლის სამართლის საქმეები; 3) ზედა სასამართლოს მიერ მიღებულ გადანყვეტილებებს სავალდებულო პრეცედენტის ძალა აქვთ ქვემდგომი სასამართლოებისათვის, თუმცა ამ უკანასკნელთათვის აბსოლუტურად სავალდებულოს არ წარმოადგენს.³²

პრეცედენტი განსაზღვრავს სასამართლოს როლს სამართლის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში. მისი განვითარება ხდება სასამართლოს პრაქტიკის შეუცვლელად. პრეცედენტული სამართალი იქმნებოდა კონკრეტული იურიდიული საქმეების გადანყვეტის პროცესში მოსამართლეთა სამართალშემოქმედებითი საქმიანობის შედეგად, როდესაც საჭირო ნორმის არარსებობის შემთხვევაში მოსამართლე საქმეს წყვეტდა გონების საფუძველზე და იღებდა გადანყვეტილებას, რომელიც მომავალში ანალოგიური ცხოვრებისეული შემთხვევების გადანყვეტისას გამოიყენებოდა.³³

იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების თანახმად, სასამართლო პრეცედენტი არის სამართლის წყარო, რომელიც არ შეიცავს სამართლის ნორმას. პრეცედენტს „ზოგადნორმატიული ძალა აქვს“.³⁴

ინგლისური სამართლის ნორმები იქმნება მოსამართლეების მიერ, ისინი წარმოადგენენ სასამართლო გადანყვეტილების ძირითად წილს, ინგლისური სამართლის ნორმა მჭიდროდ უკავშირდება კონკრეტული საქმის გარემოებებს და გამოიყენება ამ საქმის ანალოგიური საქმეების გადასაწყვეტად. ამისგან განსხვავებით, კონტინენტურ ევროპაში სამართლის ნორმებს ქმნიან დოქტრინის მეშვეობით და შექმნილია კანონმდებლის მიერ.³⁵

ინგლისური სამართლის ნორმა 1. დადგენილია სახელმწიფო ორგანოს მიერ, მოცემულ შემთხვევაში უმაღლესი ინსტანციის სასამართლოს მიერ; 2. სავალდებულო ძალა გააჩნია მომავალში ანალოგიური საქმეების განხილვისა და გადანყვეტისას, მრავალჯერადი გამოყენებისა; 3. მათი დაცვა დარღვევის შემთხვევაში უზრუნველყოფილია შესაბამისი სასამართლო განაჩენის თუ გადანყვეტილების გაუქმების გზით; 4. ადგენს საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა უფლებებსა და მოვალეობებს.³⁶

როდესაც ბუნდოვანია კანონის დებულებების განმარტება, ასეთ შემთხვევებში სასამართლო ქმნის განმარტების პრეცედენტებს,³⁷ რის საფუძველსაც წამოადგენს კანონი.

საერთო სამართლის სისტემაში მუდმივად ხდება ახალი ნორმების შექმნა. ინგლისურ სამართალს აქვს შესაძლებლობა, იყოს დინამიკური და ყოველთვის დროსთან შესაბამისი. სწორედ

³¹ *Leftar*, The task of the appellate court „Notre dame lawyer“, 1958, 566.

³² *Давид*, Основные правовые системы современности, М. 1988, 319.

³³ *Давид*, Основные правовые системы современности, М. 1988, 319.

³⁴ *სავანელი*, სამართლის თეორია, თბილისი 1993, 38.

³⁵ *ნოზაძე*, სასამართლო პრეცედენტი ინგლისში, კონსტიტუცია და ქართული სამართლის პრობლემები. მიძღვ-

ნილი პროფ. გ. ინწკირველის დაბადების 75-ე წლის-
თავს, თბილისი 2002, 158.

³⁶ *ნოზაძე*, სასამართლო პრეცედენტი ინგლისში, კონსტიტუცია და ქართული სამართლის პრობლემები. მიძღვნილი პროფ. გ. ინწკირველის დაბადების 75-ე წლის-
თავს, თბილისი 2002, 160.

³⁷ *Боботов*, Буржуазные концепции судейского нормотворчества, 1986, 98.

ამიტომ მოსამართლეთა სამართალშემოქმედება დასაშვები და სასარგებლოც კია.³⁸

XIX საუკუნის 30-იანი წლებიდან სასამართლო პრეცედენტის ინსტიტუტმა დაკარგა ის ადგილი, რომელიც მას მანამდე ეჭირა სამართლის წყაროთა სისტემაში და შეიცვალა მისი ფუნქციური მნიშვნელობა. თუ უნინ მოსამართლეები პასუხისმგებელნი იყვნენ სამართლის უდიდესი ნაწილის განვითარებისათვის, ახლა მათი ამოცანა ძირითადად შემოიფარგლება კანონში გათვალისწინებული სამართლის განმარტებით.³⁹

IV. კონტინენტური სამართლის ქვეყნების გამოცდილება

კონტინენტური სამართლის ოჯახის ქვეყნებში სამართლებრივმა დოქტრინამ მთლიანად უარყო პრეცედენტების დოქტრინა და სასამართლო პრაქტიკას არ თვლის სამართლის წყაროდ. მაგრამ ადმინისტრაციული იურისდიქციის სასამართლო პრაქტიკამ იმდენად დიდი ზეგავლენა მოახდინა ადმინისტრაციულსამართლებრივი სფეროს ფორმირებაზე, რომ ბევრი მკვლევარი აღიარებს შემდეგ დებულებას: ადმინისტრაციული სამართალი, ფაქტობრივად, ჩამოყალიბდა ადმინისტრაციული სასამართლოების მიერ⁴⁰, რომელთა უფლებამოსილებაში არ შედის სამართლებრივი ნორმების დადგენა. ისინი ქმნიან დოქტრინებსა და პრინციპებს, რომელთა საფუძველზეც ხდება კონკრეტული საქმეების განხილვა და გადაწყვეტა.

კონტინენტური ქვეყნების მოსამართლეს, ისევე, როგორც ინგლისელს, ყოველთვის სურდა სამართლის მდგრადობა. ამ მიზნით ის თავიდან ეყრდნობოდა რომაულ სამართალს და კო-

დიფიკაციის წესებს, მოგვიანებით ნაპოლეონის ეპოქის კოდექსებს.⁴¹ რომაული სამართლის საფუძველზე შეიქმნა რომანულ-გერმანული სამართლებრივი ოჯახი, რომლის სამართლის ძირითად და უპირველეს წყაროს წარმოადგენს კანონი, ხოლო პრეცედენტი - დამხმარე წყაროს.⁴² რომანულ-გერმანული სამართალი რომის სამართლის რეცეფციის შედეგად აღმოცენდა, მისი ევოლუციის შედეგია, მისი გაგრძელებაა.

რომანულ-გერმანულ სამართალს გონებისა და უნივერსიტეტების სამართალს⁴³ უწოდებენ. XII-XVI საუკუნეებში იტალიაში, ბოლონიის უნივერსიტეტში, რომის სამართლის შესწავლის საფუძველზე შეიქმნა აღნიშნული რომანულ-გერმანული სამართლის ოჯახი.

ძირითადი პრინციპი, რომელიც დაცულ უნდა იქნეს მართლმსაჯულების განხორციელებისას, ესაა - „მსგავსი საქმეები მსგავსად წყდება“. ამ საერთო მიზნის მისაღწევად კონტინენტური სამართლის სისტემა და საერთო სამართლის სისტემა სხვადასხვა ხერხს მიმართავს. სწორედ ეს განაპირობებს, თავის მხრივ, მათ შორის განსხვავებას. თითოეულმა სამართლებრივმა სისტემამ ევოლუციის განსხვავებული გზა განვლო.⁴⁴

სამართლებრივი დოქტრინა თავდაპირველად უარყოფდა მოსამართლეების მიერ სამართლის ნორმების შექმნის შესაძლებლობას. მოგვიანებით მოსამართლეს მიეცა შესაძლებლობა, აღმოეფხვრა კანონში არსებული ხარვეზები მცირედი განმარტებების საფუძველზე. კიდევ უფრო მოგვიანებით სამართლებრივმა დოქტრინამ აღიარა სასამართლო პრაქტიკის ნორმათშემოქმედებითობა, მისი მიზანშეწონილობა, რაც გამომდინარეობს სამართლებრივი მოთხოვნების სოციალური პრაქტიკის საჭიროებებთან

³⁸ ნოზაძე, სასამართლო პრეცედენტი ინგლისში, კონსტიტუცია და ქართული სამართლის პრობლემები. მიძღვნილი პროფ. გ. ინწკირველის დაბადების 75-ე წლისთავს, თბილისი 2002, 163.

³⁹ ნოზაძე, სასამართლო პრეცედენტი ინგლისში, კონსტიტუცია და ქართული სამართლის პრობლემები. მიძღვნილი პროფ. გ. ინწკირველის დაბადების 75-ე წლისთავს, თბილისი 2002, 164.

⁴⁰ Административное право зарубежных стран: Учебник, Под ред. Козирова/Штадиной, 2003, მთარგმნელები: ხარშილაძე/ოვსიანიკოვა, საზღვარგარეთის ქვეყნების ადმინისტრაციული სამართალი, თბილისი 2014, 36.

⁴¹ გოგიაშვილი, სამართლებრივი ტენდენციები, როგორ ავითარებენ მოსამართლეები სამართალს, ჟურნალი „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, 8/2005-1/2, 60.

⁴² ნოზაძე, მოსამართლეთა სამართალშემოქმედება რომანულ-გერმანულ სამართლებრივ ოჯახში, ჟურნალი „სამართალი“ 1-2/2008, 23.

⁴³ Корельского/Перевалова, Теория государства и права, М. 1997, 519.

⁴⁴ გოგიაშვილი, სამოსამართლო სამართალი, თბილისი 2014, 78.

ადაპტაციის აუცილებლობით.⁴⁵ თუმცა იგი ჩვეულებით სამართლად მიიჩნია. XX საუკუნიდან სასამართლო პრაქტიკა უკვე აღიარებულია, როგორც სამართლის დამოუკიდებელი წყარო.

სასამართლო და ნორმათშემოქმედებითი საქმიანობა ურთიერთდაკავშირებულია, მოსამართლის გადაწყვეტილება დამოკიდებულია იმ ნორმატიულ აქტზე, რომელიც მას საფუძვლად უდევს. კანონის ინტერპრეტაცია უნდა მოახდინოს მოსამართლემ. ეს ინტერპრეტაცია თავისთავად წარმოადგენს ნორმათშემოქმედებით საქმიანობას, რომელსაც სოციალურ კონტექსტში გაცილებით უფრო დიდი ფასი აქვს, ვიდრე საკანონმდებლო ხელისუფლების აბსტრაქტულ ენას.⁴⁶

იურიდიულ ლიტერატურაში ზოგი მეცნიერი თვლის, რომ მოსამართლემ არა მხოლოდ კანონის საფუძველზე შეიძლება შექმნას ახალი სამართლებრივი ნორმა, არამედ სამართლიანობის პრინციპზე აპელირებითაც.⁴⁷

სასამართლო ხელისუფლება თავისი უფლებამოსილების მატერიალიზებას ახდენს სასამართლო გადაწყვეტილებებით, განჩინებებით, განაჩენებითა და დადგენილებებით. სწორედ მათი ერთობლიობა წარმოადგენს სასამართლოს საქმიანობის შინაარსს, ხოლო სასამართლო პრაქტიკა არის უმაღლესი სასამართლო ინსტანციების პრინციპული გადაწყვეტილებების ერთობლიობა სამართალგამოყენების საკითხებზე.⁴⁸

მთელ რიგ ქვეყნებში, მაგალითად, ნიდერლანდებში, ბრაზილიასა და კოლუმბიაში მიჩნეულია, რომ სასამართლო არ ქმნის სამართალს. იგი მხოლოდ უფარდებს შესაბამის ნორმებს. ძირითად წყაროდ აღიარებულია და გაბატონებულია კანონი. ითვლება, რომ სასამართლო პრეცედენტი არის მნიშვნელოვანი, თუმცა სამართლის კანონქვემდებარე წყაროს წარმოადგენს. საფრანგეთისა და გერმანიის უმაღლესი სასამართლო დანესებულებების გადაწყვეტილებებს სავალდებულო ძალა აქვთ არა მხოლოდ კანონის შეფარდების, არამედ კანონმდებლობაში ხარვეზის არსებობის შემთხვევაშიც. ისინი ადგენენ არა მხოლოდ კანონის შეფარდების ერთგვაროვან წესებს, არამედ პრეცედენტის რანგში აჭყავთ მოსამართლის მიერ კონკრეტულ საქმეზე გამოტანილი გადაწყვეტილება, რომელიც, მაგალითად, ანალოგიასა თუ ზოგად პრინციპს ეფუძნება.⁴⁹

V. დასკვნა

კანონის განმარტების საკითხი საკმაოდ მნიშვნელოვანია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს საქმიანობაში, მის უფლებამოსილებაში, რაც პრეცედენტის მნიშვნელობას იძენს.

ქართული სამართლებრივი სისტემის ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის სამოსამართლო სამართლის განვითარება მნიშვნელოვანია. ამ საქმეში უმნიშვნელოვანესია უზენაესი სასამართლოს როლი.

უზენაესი სასამართლოს მიერ უკანასკნელ წლებში მიღებული გადაწყვეტილებები და რეკომენდაციები ძალიან მნიშვნელოვანია როგორც სამართლის განვითარებისათვის, ისე ერთგვაროვანი სასამართლო პრაქტიკის ჩამოყალიბებისთვის. უნდა აღინიშნოს, რომ საკასაციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები მართლაც ამკვიდრებს ერთგვაროვან სასამართლო პრაქტიკას.

უფრო მეტად უნდა ამაღლდეს და გამოიკვეთოს უზენაესი სასამართლოს უპირველესი როლი, რომელსაც ის ასრულებს კანონის უზენაესობის განმტკიცებაში. უნდა მოხდეს მოსამართლეთა როლის გაფართოება, მათი დამოუკიდებლობისა და ეფექტიანობის განმტკიცება.⁵⁰

⁴⁵ Tate, *Judicial Institution in Cross-national Perspective: Toward integrating Courts into the Comparative Study of the Politics*, Oxford, 1981, 1.

⁴⁶ Eckhoff, *Justice, It's Determination in Social Interaction* Rotterdam, 1974, 114-115.

⁴⁷ ნოზაძე, მოსამართლეთა სამართალშემოქმედება რომანულ-გერმანულ სამართლებრივ ოჯახში, ჟურნალი „სამართალი“ 1-2/2008, 26.

⁴⁸ მელქაძე/დვალი, სასამართლო ხელისუფლება საზღვარგარეთის ქვეყნებში, თბილისი 2000, 59.

⁴⁹ ნოზაძე, მოსამართლეთა სამართალშემოქმედება რომანულ-გერმანულ სამართლებრივ ოჯახში, ჟურნალი „სამართალი“ 1-2/2008, 27.

⁵⁰ უზენაესი სასამართლო და საკონსტიტუციო სასამართლო: როლის, უფლებამოსილებებისა და ფუნქციების ურთიერთდამოკიდებულება, წიგნი: სესიაშვილი/მენა-

მნიშვნელოვანია სასამართლოებს შორის კომპეტენციითა დამატებითი გამიჯვნა და სამოსამართლო სამართლის შემოქმედებითი როლი.⁵¹

მიუხედავად იმისა, რომ უზენაეს სასამართლოებს არა აქვთ საკანონმდებლო უფლებამოსილება, მათ უნდა შეასრულონ კანონის განმარტების დინამიკური როლი, ზედამხედველობა გაუწიონ სასამართლოების მიერ კანონის გამოყენებას და ამგვარად უზრუნველყონ სასამართლო პრაქტიკის ერთგვაროვნება. როგორც კანონის დამცველები, ისინი ხელს უწყობენ თავი-

სუფლებათა და ძირითად უფლებათა შენარჩუნებასა და დაცვას.⁵² უზენაეს სასამართლოს აკისრია უდიდესი მნიშვნელობის სამართლებრივი მისია.⁵³

ეს ყოველივე, საბოლოო ჯამში, ხელს შეუწყობს არა მხოლოდ მოქალაქეთა ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების ეფექტიან დაცვას, არამედ უზრუნველყოს ქართული ადმინისტრაციული სამართლის დახვეწასა და სამომავლო განვითარებას, როგორც მეცნიერული, ასევე პრაქტიკული თვალსაზრისით.

ლარიშვილი (რედ.) სამართლიანი სასამართლოს უფლება, თბილისი 2001, 157.

⁵¹ იქვე, 161.

⁵² იქვე, 157.

⁵³ უზენაესი სასამართლო და საკონსტიტუციო სასამართლო: როლის, უფლებამოსილებებისა და ფუნქციების ურთიერთდამოკიდებულება, წიგნში: სესიაშვილი/მენაღარიშვილი (რედ.) სამართლიანი სასამართლოს უფლება, თბილისი 2001, 165.